

087.1

2-62

23 JUN 2009

Մարտիկ

ՀԱՅԵՆԱԴԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գրադատ քիւ

Գրադատ քիւ

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԻՆՉՊԵՍ
ԿԸ ՅԱՌԱՋԱՆԱՅ

Գրադատ քիւ

Գրադատ քիւ

Գրադատ քիւ

Գրադատ քիւ

«ԵՒ ԵՂԵՒ ԼՈՅՍ...»

Գրադատ քիւ

Գրադատ քիւ

Գրադատ քիւ

Գրադատ քիւ

Գրադատ քիւ

Գրադատ քիւ

16182

089.1

6-62

պր.

9719

ՊԱՏԱՆԻՒՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆԻՆ ՄԱՍԻՆ

ԵՐԹՆԵՐՈՐԴ ՔԱՅԼ

1007
31173

Կը սիրեմ մանաւանդ այն գրականութիւնը որ կը ձգտի մանուկ սերունդի ազնուացման ու զարգացման գործին: Կը սիրեմ առաւելագէտ Հայ հրատարակչին քրտանց այն պատուը՝ որ կը ձգի պատաստել ազգին ազնիւ նկարագրով եւ բարձր հոգիով օժտուած վաղուան հայ երիտասարդութիւնը, հայոց ժողովուրդին համար:

Կը սիրեմ հետեւաբար «Սահակ-Մեսրոպ» Տպարանը որ ժամանակէ մը ի վեր զեղեցիկ մտածումն ունեցած է հրատարակել «Պատանիին Գրադարանը» անունով գործընկերու շարք մը, որոնց միջոցաւ ոչ միայն կ'ուզուի մեր պատանի սերունդը հաղորդակից ընել մեծ հոգիներու, այլ եւ մեր մատուց սերունդին միտքը լուսաւորել ու զարգացնել հրամցնելով անոր շահեկան պատմութիւնը հետաքրքրական գիտաւորութիւն:

Կրնամ ըսել անվերապահ կերպով թէ՝ «Սահակ-Մեսրոպ» Տպարանը, արժանի իր կոչումին, նոր դպրոց մը կը հիմնէ մեր մէջ բոլորովին նոր դրութեամբ, դպրոց մը ուր մտքի եւ հոգիի զարգացումն ու բարձրացումը կը հետապնդուին միեւնոյն ատեն եւ միեւնոյն ուղղութեամբ:

«ԵՒ ԵՂԵՒ ԼՈՅՍ . . . »

ՀԷՆՆԷ ԿԻՒԹԵՄՊԷՐԿ
Առաջին Տպագրիչը

“ԵՒ ԵՂԵՒ ԼՈՅՍ...”

Նաբոլեոնի եգիպտական արշավին առիթով, 1799ին, ֆրանսացի սպայ մը իր գունդով գիրք բռնած էր Աղեքսանդրիոյ մօտ, Նեղոսի ճիւղերէն Րօղէտոսայի ափերուն վրայ, կառուցուած ամրոցներուն մէջ:

Սպան եգիպտոս դալէն ի վեր սկսած էր հետաքրքրուիլ եգիպտական հին քաղաքակրթութենէն մնացած նըշխարներով, այցելած և տեսած էր ըմփինքսն ու բուրգերը: Հոս Րօղէտոսայի մօտերը, գտած էր հին տաճարներու ա-

ւերակներ, որոնց պատերը տարօրինակ նկարներով զարդարուած էին: Այս հինաւուրց մեհեաններու սիւներուն վրայ, ինչպէս նաեւ այդ շէնքերէն ինկած և նեղոսի բեռած հողին մէջ թաղուած քարերու վրայ քանդակուած կը տեսնէր անսովոր նշաններ որոնք գրութեան կը նմանէին բայց ո՛չ ոք կարող էր կարդալ ու հասկնալ անոնց իմաստը: Բոլոր այս նկարներն ու գրութիւնները դիտել, և հազարաւոր տարին ր առաջ ապրած այդ մեծ ցեղին մասին խորհրդածել իր ամէնէն սիրական զբաղումն եղած էր: Եթէ միայն կարենար կարդալ ու հասկնալ անոնց իմաստը... Այն ատեն պիտի կարենար գոհացնել իր հետաքրքրութիւնը անցեալին նկատմամբ ժողովուրդի մը որ դարեր առաջ այնքան զարգացած, այնքան քաղաքակրթեալ կեանք մ'ունեցած էր:

Սակայն, ամիսներ անցան այսպէս, երբ, օր մը, խրամ մը բանալու ատեն

իր զինուորները սեւ քար մը գտան որուն վրայ ծանօթ լեզուով գրութիւն մը կար: Իր պատանեկութեան, դպրոցը Յունարէն ուսած ըլլալով, շուտով հասկըցաւ թէ հին Յունարէնով գրուած ըլլալու էր այդ: Բայց քարը, Յունաստան և ուրիշ յունական գաղթաւայրերու մէջ գտնուած հնութիւններէն անով կը տարբերէր որ հին Յունարէնէն զատ իրարմէ հիմնովին տարբեր երկու տեսակ գրութիւններ ալ քանդակուած էին անոր վրայ:

Արթուն միաք մ'ունէր ֆրանսացի սպան: Անմիջապէս որ այդ երկու գրութիւններու տակ ճանչցաւ հին Յունարէնը, խորհեցաւ ինքնիրեն. « Եթէ իւրաքանչիւր գրութիւն նոյն բանն է որ կը պատմէ, յունարէն տառերուն օգնութեամբ կարելի է միւս գիրերուն ալ նշանակութիւնը գուշակել: Ուստի որոշեց քարը վերցնել տալով պահել և Եգիպտական գրութիւններով հետաքրքրուող գիտնականներուն յանձնել որո-

սկսելի, անոնց ուսումնասիրութեան եւ
թարկուի ան ու կարելի ըլլայ հին Ե-
գիպտոսը աւելի մօտէն հասկնալ :

1802ին Ֆրանսացի իմաստասէր մը,
Շամբուլիօն սկսաւ այդ արձանագրու-
թեանց վրայ աշխատիլ, յունարէն գը-
րութիւնը իբր բանալի գործածելով
միւս արձանագրութիւնները կազմող նը-
շաններուն իմաստը գտնելու համար:
Պէտք չէ մոռնալ թէ Շամբուլիօն հին
Եգիպտացիներու լեզուէն բառ մ'իսկ
չէր գիտեր, և ոչ ալ անոնց պատկե-
րագրութեան մասին գաղափար մ'ունէր:

Շամբուլիօն մօտաւորապէս քսան
տարի աշխատեցաւ այդ քարին վրայ:
Ուրիշ իմաստասէններ ալ սկսան, աշխա-
տեցան մէկ երկու տարի, զտան մէկ
կամ երկու տառերու իմաստը և թո-
ղուցին. բայց Շամբուլիօն շարունակեց
մինչեւ որ վերջապէս սորվի անոր գաղա-
նիքը: 1823ին ան աշխարհի ծանու-
ցանեց թէ այդ տառերէն տասնըչորսին
իմաստը գտած էր: Քսան տարի աշ-

խատանք, 14 տառերու իմաստը հասկը-
նալու համար... Բայց այդ տասնըչորս
տառերուն նշանակութիւնը սորվելով,
ան զտաւ այդ սկզբունքը որուն վրայ
հիմնուելով էր կազմուէին Եգիպտական
մեհենագրերը: Այսպէս Բօզէտապի
քարը դարձաւ այն խորհրդաւոր բանա-
լին, որուն շնորհիւ կարելի եղաւ սոր-
վիլ անցեալը եզրի մը, ապրած այն-
քան հազարաւոր տարիներ առաջ, որ իր
բոլոր գիտութիւնը այլեւս առեղծու-
ծային հնութիւն մը դարձած էր մար-
դուն:

Երբ օր մը Լոնտոն այցելէք և
«Պրիթիշ Միւզիւմ»ի մէջ տեսնէք Բօ-
զէտապի քարը, և կամ Գահիլէի թան-
գարանին մէջ անոր յար ու նման շին-
ւած ընդօրինակութեան տուջեւ կենաք,
խորհեցէք թէ ան ի՞նչպէս 5-6000 տա-
րիներու մութ անցքէ մը մեզ կ'առաջ-
նորդէ հին, լուսաւոր Եգիպտոսի փառքի
թատերավայրերը:

Վայրենին, անցեալին մէջ, Կապ-

րէր, կը խօսէր, կ'ուտէր, կը քնանար,
և իր կեանքին յիշատակը կ'անհետանար
երբ ինքը, իր ընտանիքին անդամներն
ու բարեկամները կը մեռնէին: Պարա-
զան նոյնն է այսօր անուս, անգրագէտ
մարդոց համար: Մինչդեռ Եզրպտացի-
ները, որոնք 6-7000 տարիներ առաջ
կ'ապրէին, զիացան քարերու վրայ քան-
դակել իրենց յիշատակները, ու անոնց
անունը, կեանքն ու պատմութիւնը ծա-
նօթ է մեր ամէնուն:

Գիրն ու գրականութիւնը չէ թէ
միայն ժամանակով չեն հիննար, այլ և
հեռաւորութիւնն ալ այնքան չ'ազդեր
անոնց: Յոյները իրենց պատերազմնե-
րուն լուրերը քաղաքէ քաղաք վազող
մարդոցմէ կ'իմանային: Հոմերոսի բա-
նաստեղծութիւնները բերնէ բերան կը
կրկնուէին. իսկ այսօր տպուելով ամէ-
նուն սեփականութիւնը եղած են: Այ-
սօր նախկին մը հարիւրաւոր մըն հեռու
տեղ մը կրնայ զրկուիլ ու կարդացուիլ:
Գրելու և տպագրելու արուեստները ժա-

մանակէն և հեռաւորութենէն չազդուե-
լու մեծ ուժ մը կուտան մարդուն:

Տեսնենք թէ այս զոյգ արուեստնե-
րը ինչպէս ծնան և զարգացան:

Եթէ արուեստագէտ մը փափաքէր
առանց «այբուբեն»ի օգնութեան, պատ-
մութիւն մը գրել, պիտի ստիպուէր

իր բոլոր բառերը
ՊԱՏԿԵՐԱԳՐԵՐ պատկերներով ներ-
կայացնել: Օրինակ,

«մարդ մը» ըսելու համար պիտի նկա-
րէր մի քանի դժերով շինուած պզտիկ
մարդու մը պատկերը. «նաւակ նստե-
լով անտառ գնաց կենդանիներ սրսալու»
ըսելու համար պիտի գծէր նա-
ւակ մը, մէջը մարդ մը նստած, որ կը
դիւժարէ դէպի եզերք ուր ծառերու
մէջ կը տեսնուին՝ օրինակի համար՝ ա-
ռիւծ մը, արջ մը, եւն: Եթէ «սկսաւ
անձրեւել», ըսել փափաքէր, պիտի գը-
ծեր երկինքին պատկերը ու դէպի վար
քաշուած գծերով պիտի պատկերացնէր
ածրեւին գալը. պիտի կրնար նաև առ-

տուն, կէօօրը և իրիկունը, կամ գիշերը մի քանի գծերով պատկերացնել : Այսպէս արուեստագէտ մը կրնայ միայն պատկերներով երկայն պատմութիւններ պատմել : Եւ մարդիկ այսպէս սկսան գրել :

Չինացիները, Եգիպտացիներն ու Հնդիկները և մեր գիտցած բոլոր միւս հին ազգերը պատկերարագրերով սկսան գրել : Նախապէս ամէն գրող ինքնիրմէ իմաստներ տուաւ իր գծած պատկերներուն : Յետոյ, որպէսզի իրարու հասկընալի ըլլան, սկսան որոշ նիւթեր ներկայացնելու համար առհասարակ ամէնքըն ալ գործածել միեւնոյն գծագրութիւնը :

Բայց կերպով մը անկարելի էր բոլոր բառերը, առանց բացառութեան պատկերներով ներկայացնել : Ատկէ զատ իւրաքանչիւր բառի համար պատկեր մը գծել երկար ժամանակ պահանջող և դժուարին գործ մըն էր : Այսպէս մարդիկ սկսան իրենց պատկերա-

գրութենէն կարգ մը մասեր սղել և կամ կարգ մը գաղափարներ արտայայտելու համար գործածել յատուկ նշաններ : Օրինակի համար, Բօղէտայի քարին վրայ նկատուեցաւ թէ թագաւորներուն անունները միշտ ուղղանկիւն կամ շրջանակաձեւ շրջագծերու մէջ առնուած էին :

Հակառակ ստեղծուած բոլոր դիւրութեանց, զրեւ կարդալ տակաւին տյնքան դժուար գործ մըն էր որ մարդիկ առ հասարակ բոլորն ալ չէին կրնար օգտուիլ անկէ : Բայց կային քուրմեր կամ գրագիրներ, բոլորն ալ ուսեալ մարդիկ, որոնք իրենց ամբողջ կեանքը կը նուիրէին պատկերագրերու ուսումնասիրութեան և նորեր գրելու գործին : Բառերու թիւը որքան շատնար գծագրերը նոյնքան կը դժուարանային և ինչպէս տակաւին Չինարէնի համար ճիշդ է, ամէն բառ իր յատուկ պատկերը կ'ունենար և լեզուին պարունակած բառերուն թուոյն չափ նշաններ պէտք

էր սորվիլ: Զարմանալի չէ ուրեմն թէ ինչու Շամբուլիօն 20 տարի աշխատելու պէտք ունեցաւ այս պատկերագրերէն 14ին իմաստը հասկնալու համար:

Բայց մարդս որ հնարամիտ և ըստեղծագործող էակ մը է՞, կրցաւ այդ դժուարութեան ալ յաղթել: Իր պատմութեան մէջ յիշատակելի օր մը, նոտար մը կամ կարգ մը նոտարներ խորհեցան փոխանակ

ԱՅՐՈՒԲԵՆՔԸ

բառ մ'ամբողջ պատկերով մը ներկայացնելու,

բառերը բաժնել որոշ մասերու և իւրաքանչիւր մասին ձայնին համեմատ նկար մը կամ նշան մը գործածել:

Ոմանք կը խորհին թէ առաջին այբուբենքի հնարիչները Եգիպտացիներն էին ու անոնք Փիւնիկեցիներէն ալ առաջ յատուկ զիր ունէին: Ամէն պարագային Եգիպտացիք չեն կրնար այս նկատմամբ Փիւնիկեցիներէն աւելի մեծ ծառայութիւն մը մատուցած ըլլալ աշխարհին: Եգիպտացիք շատ չէին ճամ-

բորդեր, մինչդեռ Փիւնիկեցիները վաճառականութեամբ պարապող ազգ մըն էին, և իրենց փոքրիկ նաւերու մէջ շատ տեղեր կը ճամբորդէին: Առաջին անգամ Յոյներն էին որ Փիւնիկեցիներուն ալեֆ, պէթ, սալէթ, կօթ, քաֆ, մեմ, նուն, օյիմ, քէն, զրերէն առնելով յօրինեցին իրենց ալֆա, պէթա, կամա, քէթա ևն գրերը: Եւ վերջապէս անոնց բոլորէն ծագում առաւ Եւրոպական ներկայ այբուբենքը:

Հայերէն գրերու գիւտին պատմութիւնը արդէն ծանօթ է ամէն հայուն:

Այս ուղղութեամբ ուրիշ քայլ մ'եղաւ թուանշաններուն հնարուիլը: Եւրոպացիներէն առնելով մեր գործածած թուանշաններուն և թուագրական գրութեան համար աշխարհ երախտապարտ է Արաբացւոց:

Տառերու և թուանշաններու այնքան պարզ և գիւրդնթեւելի ձևի մը վերածուելուն մէջ իր բարերար ազդեցութիւնը ունեցած է տպագրութեան

արուեստը և այլեւս ոչ ոք կրնայ տա-
ռերուն ըստ կամս նոր ձեւ մը տալ և
կամ նոր տառեր ստեղծել:

Տպագրութիւնը սակայն ուրիշ
պատմութիւն մըն է:

*
* *

Մեզի, քսաներորդ դարուն մէջ ապ-
րողներուն համար, անկարելի է երեւ-
ւակայել Քրիստոսէ 20 դար առաջ ապ-
րող մարդոց կեանքին պարագաները:
Պէտք չէ զարմանանք թէ ինչու գրե-
լու գիւտէն դարեր վերջ մարդիկ տա-
կաւին ընդհանրապէս անզրադէտ էին:
Գրել կարդալ գիտնալ չէր բաւեր
պէտք էր գրելու համար յարմար նա-
խանիւթեր ունենալ: Մինչեւ Առաջին
Խաչակրութիւնը, Եւրոպացիք թուղթի
մասին դաղափար չունէին: Նոյնիսկ
մեր հասկցած իմաստով գիրք գոյութիւն
չունեցաւ Եւրոպայի մէջ մինչեւ Միջին
Դարեր: Քրիստոսի օրուան գիրքը ինք-

նիր վրայ փաթտուող մագաղաթէ զլան
մըն էր: Իսկ, ատկից առաջ, քարայր-
ներու և տուներու անձրեւէն և արեւէն
պատսպարուած պատերուն վրայ՝ դժա-
զըլութեամբ, և բացօդեայ տեղեր փո-
քագրութեամբ միայն արձանագրութիւն-
ներ կ'ընէին:

Բայց օր մը, բախտորոշ օր մը,
մարդ մը փորձուե-

ՊԱՊԻՐՈՍԸ

ցաւ բոյսի չորցած
ցօղունի մը վրայ

արձանագրել իր հազորդագրութիւնը:
Հաւանաբար լուրը զոր կ'ուզէր հազոր-
դել պէտք էր անմիջապէս իրկել, և ան
քար մը, կամ թրծուած կաւէ քարե-
տախտակ մը չունէր: Չի գիտցուիր թէ
ի՛նչ մեղան գործածեց ան, բայց հաղոր-
դագրութիւնը հոն էր, յստակ, ըն-
թեռնելի:

Գտնուեցաւ թէ այս գործածութեան
համար լաւագոյն բոյսը նեղոսի ափե-
րուն վրայ, ճահճուտ վայրեր, ածող
պապիրոսն էր: Շատ տարբերակ-
ներ կ'ուրեշնային:

նուած թերթեր ակաւն զործածութեան
դուռիւ և երկար դարեր, Եգիպտոսի և
Միջերկրականը եզերող երկիրներու մէջ
արձանագրութեանց և հաղորդագրու-
թեանց համար ընդունուած գլխաւոր
նիւթը եղաւ պապիրոսը: Այսպէս Պը-
լինի, Հռովմայեցի պատմագիրը տեղ մը
կ'ըսէ. «Անցեալ դէպքերուն յուշերը
պապիրոսէ կախեալ են»:

Յետոյ, կը պատմուի թէ, հին օ-
րերու ամէնէն շքեղ քաղաքներէն մէ-
կուն, փոքր Ասիոյ Պէրկամըմ անուն ու-
տանին մէջ, Ն. Ք. 197-158 տիրող թա-
գաւոր մը, որ Եիւմէնիոս երկրորդ կը
կոչուէր, փափաքեցաւ Աղեքսանդրիոյ
նշանաւոր մատենադարանէն աւելի ճոխ
գրադարան մ'ունենալ իր մայրաքաղա-
քին մէջ: Պէրկամըմ արդէն իր հիւ-
ստածեղինաց, բրտագործութեան, և հոն
շինուող անուշահոտութեանց համար նը-
շանաւոր դիրք մ'ունէր: Եիւմէնիոս
կ'ուզէր որ իր երկիրը զիւրքերով և գի-
տութեամբ ալ նշանաւոր դառնայ:

Աշխարհի ամէն կողմերէն ժողովուած
գիտնականներ ունէր իր մաս, սրանք
կրնային ամէն տեսակ գիտութեանց վը-
րայ կաշեւոր ուսումնասիրութիւննե-
րով հարստացնել իր մատենադարանը:

Իրենց գրքերուն համար ստիպուած
էին Եգիպտոսէն պապիրոս ներածել, օր
մը, սակայն, Եգիպտոսի և Պէրկամըմի
միջեւ յարաբերութիւնները լարուեցան:
Եգիպտական և Պէրկամըմեան զօրքեր բա-
խում մը ունեցան, և Եգիպտոսի արքան
որ լոած էր իր հակառակորդին մտադ-
րութեան մասին, նախանձէ զրդուած
որոշեց անոր մեծ մատենադարան մը
կազմելու ծրագիրը ձախողութեան մատ-
նել, պարզապէս զայն զրկելով իր գը-
րենական պիտոյքէն: Ուստի բացար-
ձակապէս արգիլեց Եգիպտոսէն ուեւ
ձեւով պապիրոսէ պատրաստուած
թուղթի և կամ նոյն իսկ հում եղէգին
արտածումը: Այսպէս, քանի որ պա-
պիրոս ուրիշ տեղ չէր բուսներ, կը յու-
սար իր հակառակորդին ծրագիրները

1007
34123

ճախողութեան մասնէլ:

Բայց պապիրոսէ զատ ուրիշ նիւթ մըն ալ կար որուն վրայ կարելի էր գրել: Գլխաւորա-

ՄԱԳԱՂԱԹԸ բար խաշնարածութեամբ պարապող

կարգ մը ժողովուրդներ, ու ասոնց հետ հաղորդակցութիւն ունեցող վաճառականներ, նոյն իսկ կարգ մը խմատասէրներ սկսած էին իրենց արձանագրութիւնները ընել կաշիի վրայ: Երբ Եիւմէնիոս տեսաւ թէ անկարելի էր այլեւս Եգիպտոսէն պապիրոս ստանալ ուշագրութիւնը կաշիի դարձուց և արդիւնքը եղաւ մագաղաթը, որ առաջին օրերուն իր քաղաքին անունով membrana pergamena (պէրլամմեան կաշի), կը կոչուէր: Այսպէս՝ այս խմատուն թագաւորը՝ մագաղաթի վրայ գրել տալով կրցաւ կաշիէ իր 200,000 հատորներ պարունակող հսկայ մատենադարանը և մագաղաթի գործածութիւնը սովորական բան մ'եղաւ:

Բայց հակառակ իրենց ժողովրդաց կանոնութեան, ըլլայ մագաղաթը, ըլլայ պապիրոսը այնքան սուղ էին որ միայն շատ կարեւոր արձանագրութեանց համար կը գործածուէին: Առօրեայ սովորական հաղորդագրութեանց համար, ուրեմն, գանուեցան ուրիշ միջոցներ: Յոյները և Հռովմէացիները իրենց հետ կը կրէին մեղրամոմէ տախտակներ, ուրոնց վրայ գրած գրութիւնները կարգացուէին յետոյ կ'աւրուէին տախտակի վրայ նոր լուրեր գրելու համար: Կը գործածէին նաև խեցիի կեղեւներ և կաւէ պատրաստուած տախտակներ, նոյն նպատակի համար:

Յետոյ եկաւ թուղթը:

Յ. Տ. 751ին Արաբները, որոնց պէթոնի Պի Պի ՏԸ տաթիւնը կը տարածուէր մինչև 21-րդ դարը, ասորի սահմանները, Սանաթ անուն քաղաք մը գրաւեցին: 21-նացիք քաղաքը վերագրաւելու փորձ մ'ըրին բայց նորէն պարտուեցան, և կը նա-

հանձէին, երբ կուսակալը հրամայեց հալածել փախչողները։ Այս առթիւ արար զինուորները յաջողեցան բաւական չինացի զինուորներ բռնել, որոնք իբր զերի վար գրուեցան։ Այս գերիներուն մէջ կը գտնուէին չինական հին արուեստի մը, թղթագործութեան, մէջ փորձառու զինուորներ, որոնք իրենց նոր տէրերուն շնորհքին արժանանալու համար այդ արուեստը սորվեցուցին արարներուն։ Մի քանի տարիներ չանցած, Չինացիներուն այս արուեստն ալ հանրութեան սեփականութիւնը եղաւ։ Դամասկոս, Արաբացոց մայրաքաղաքը թղթագործութեան մեծ կեդրոն մը դարձաւ։ Եւ այսօր կը գտնուին շատ մը արաբերէն ձեռագիրներ որոնք ճշդ կամ ջրդ դարու մէջ չինուած թուղթի վրայ գրուած են։

Թղթագործութեան տարածման պատմութիւնը պատերազմներու և յաղթանակներու շարքի մը հետ կ'ընթանայ։ Արաբները պատերազմի առթիւ

սորվեցան զայն Չինացիներէն։ Յետոյ 12րդ դարուն Սպանիա մտնելով Եւրոպա տարին զայն։ Երկրորդ Խաչակրութեան առիթով էր որ թուղթը մուտք գտաւ Իտալիա, և առաջին Եւրոպական թղթագործարանը հիմնուեցաւ 1150ին, Իտալիոյ Ֆապրիանօ քաղաքին մէջ։

Չինացիք նախապէս իրենց թուղթը թթենիի կեղեւները զործածելով չինեւ սկսած էին։ Բայց տարիներու ընթացքին իրենց արուեստը կատարելագործելով սկսան քուրջի կտորներէ և կամ ուէ ուրիշ բուսական զիմացկուն նիւթերէ պատրաստել իրենց թուղթը։ Անոնց թուղթը պապիրոսէն կը տարբերէր անով, որ չինացիք իրենց նախանիւթերը մանրելով լամբի մը կը վերածէին և ապա ուղուած հաստութեամբ թերթեր կը կազմէին։ Նոյնը ըրին Արաբները և Եւրոպացիք մինչեւ 19րդ դար, իւրաքանչիւր թերթ ձեռքով կը բացուէր։

19րդ դարուն ֆրանսացի հնարիչ մը պատրաստեց մեքենայ մը որուն շրնորհիւ կարելի եղաւ աւելի մեծ թերթերով ընտիր, բարակ թուղթ արտադրել։ Այսօր թուղթ չինելու համար հնարուած են ու կը զործածուին հրաշալի մեքենաներ, որոնք զարմանալի արագութեամբ և անհաւատալիօրէն աժան գներով թուղթ կ'արտադրեն։

Գիւտերը յաճախ զոյգ զոյգ կ'ընթանան, երբեմն կը սրատահի նաև որ խումբ մը նորութիւններ մէկ անգամէն երեւան կուգան ճարտարարուեստի հորիզոնին վրայ։ Այսպէս Զինայիք և Արարները, առաջինները իրեն հնարիչ թղթագործութեան, և երկրորդները իրեն տարածող այդ արուեստին պատրաստեցին այն գետինը ուր տպագրութիւնը պիտի հիմնուէր։

Տպագրութեան գիւտը արդի քաղաքութեան սկզբնաւորութիւնը կը կազմէ։ Մարդիկ շատ բաներ կը պարտին անոր։ Բայց առանց թուղթի,

առատ և աժան թուղթ պատրաստելու հնարաւորութեան, մարդիկ պիտի չկրնային գիրքեր տպագրելու ձեռնարկել։

Տպագրութիւնը ստեղծուեցաւ այն ատեն երբ շատ մը մարդիկ սկսան գրութեամբ պէտքը զգալ։

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ Եւրոպայի մէջ, 15րդ

ԱՌԱՋԻՆ դարուն, Խաչակրու-

ՄԵՔԵՆԱՆ թէնէն և հարևամեայ պատերազմներէն

եւք, զխտական մեծ արթնութիւն մը տեղի ունեցաւ։ Հռովմէական կայսրութեան անկման յաջորդող մութ դարերու ընթացքին Արարացիներէն, Լեզիպոսացիներէն, Բարբելոնցիներէն և նոյն իսկ Յոյներէն և Հռովմայեցիներէն մնացած գրութիւններէն շատերը կորուստ չէին։

Մարդիկ երբ շարունակական պատերազմներէ ձանձրացած սկսան ուրիշ բաներով պարապիլ, այս անգամ վանքերու և մենաստաններու մէջ մնացած լատինացիները իրենց տպատարաններ-

բէն դուրս գալով սկսան հանրութեան մէջ տարածել իրենց գիտութիւնը : Նկարչութիւնը, քանդակակազործութիւնը և գրականութիւնը սկսան ծաղկիլ : Հիմնուեցան մեծ դպրոցներ ու համալսարաններ և հետաքրքիր ուսանողներ սկսան իրենց ժամանակակից և նախորդ գիտնականներուն գրածները կարդալ : Մանաւանդ Ս. Գրոց ընթերցանութեան համար, փոխանակ միայն եկեղեցիներուն կապուած ըլլալու, կ'ուզէին սեփական գրքեր ունենալ որ ազատօրէն կարդան զանոնք և անոնց պաշտօնակութեան վերահասու ըլլան : Աստուածաշունչ մատենաները, այն ատեն, միայն ձեռագիրներ էին, ա'յնքան թանկագին, որ եկեղեցիներուն մէջ, ապահովութեան համար, շղթաներով խորանին կը կապէին զայն : Սեփական գրքեր ունենալու փափաքը ա'յնքան սաստկացաւ մարդուն մէջ, ու անոնց պէտքը ա'յնքան զգալի կը դառնար օրէ օր, որ զոնուեցան մարդիկ, հնարամիտ, տաղանդաւոր և

նուիրուած անձնաւորութիւններ, որոնք տպագրութեան գիւտը ըրին :

Հռովմայեցիք, շատ կանուխէն, իրենց պաշտօնական հաղորդագրութիւնները կնքելու համար փորագրուած դրոշմներ կը գործածէին, Միջին դարերուն, նոյնպէս տախտակէ կամ մետաղէ փորագրեալ կնիքներ սովորական բան մը էին : Այդ դարուն նոյնիսկ տպագրական դրութիւն մը գոյութիւն ունէր : Տպագրուելիք բաները, նախապէս փայտի վրայ փորագրելով կաղապար մը կը ստանալին : Կաղապարին մեջն կը տրուէր, ու ապա տպագրուելիք նիւթը, մագաղաթ, թուղթ ևն կաղապարի վրայ դրուելով կը ճնշուէր : Գիրք մը տպելու համար պէտք կ'ըլլար ամբողջ կտորը առանձին առանձին էջերու վրայ փորագրել, բան մը որ շատ ժամանակի, ճարտար փորագրիչներու և մեծ ծախքի կը կարօտէր : Նստակայն նոյն կաղապարէն կարելի էր բազմաթիւ օրինակներ տպել, և այս

ամէն պարագային, ձեռագիր գրքերէն շատ աժան կ'ըլլար:

1440—1450 թուականներուն էր որ մարդիկ իրենց կաղապարները պզտիկ մասերու բաժնելով իրաքանչիւր տառին համար առանձին կաղապար մ'ուներնալու գաղափարը յղացան, ու այսպէս տպագրական ներկայ արուեստը ստեղծուեցաւ: 1440—1450 Գերմանիոյ մէջ Կիլթէմպերի, և Հոլանտայի մէջ Լօրենզ Քօլթըր այս կերպով պատրաստուած շարժական կաղապարներով գրքեր տպագրեցին:

Քոսթըր փայտէ կաղապարներով տպագրող արհեստաւոր մըն էր: Իրմէ մնացած կարգ մը գրքեր կը ցուցնեն թէ ան իր տառերը ձեռքով կը փորէր փայտի վրայ, որոնք անշուշտ շատ շուտ ալ կը մաշէին:

Կիլթէմպերի որ առհասարակ նկատուած է իբրեւ տպագրութեան հնարիչը, արհեստով փորագործ մըն էր: Կաշխատէր մետաղի վրայ և իր Վպատ-

րնասած տառերը կ'օրինակէր լուսագոյն զեղագիրներու գրուածքներէն: Իր առաջագրած առաջին գիրքը, 1282 էջնոց զարմանալի հասար մըն է, ծանօթ Կիլթէմպերիեան Աստուածաշունչ անունով, այնքան մեծ նրբութեամբ և յաջողակէս տպագրուած որ 20-դ դարու լուսագոյն տպագրիչներուն խի պատիւ կրնայ բերել:

Հէննէ Կիլթէմպերի ծնաւ 1397ին Մարսիի մէջ, աղետական ընտանիքէ մը: 15 տարեկանին հայրը կորսնցուց և 23 տարեկան չեղած քաղաքական պատճառներով հորկազուեցաւ հայրենի երկրէն հեռանալու: Հաստատուեցաւ Սթրազպուրկի մէջ իբրեւ փորագրիչ: Հոն գաղափարը ունեցաւ ստեղծելու կերպ մը որով կարելի պիտի ըլլար բնագրի մը օրինակներէն անհուն թիւով հանել թուղթի էջերուն վրայ: Ամբողջ տասը տարի տքնեցաւ, բայց վերջապէս յաջողեցաւ գոհացուցիչ արդիւնքի մը հասնիլ: Իր անվերջ հետա-

դատութեանց երեսէն մեծամեծ ծախքերու ենթարկուած, առանց դրամի մնացած էր արդէն: Ստիպուած Յ հոգի իրեն ընկեր ըրաւ որոնք բաւական գրամ տրամադրեցին զործը զաղտնօրէն շարունակելու համար:

Կիւթէմպէրկ կրցած էր փորագրել մետաղեայ շարժուն տառեր: Կը մնար գտնել յարմար մետաղ մը, կամ բազադրութիւն մը տառերը ձուլելու համար: Իրենց անվերջ փորձերն ու տըքնութիւնները շատ սուղի նստած էին ամէնուն ալ: Բոլորն ալ անկուտի մընացին: Սակայն ոչինչ խրտչեցուց, ոչինչ ընկերկեցուց Աշխատութեան այս գիւցազները: Չվաբանեցան անտրտունջ ծախելու կարասի, զոհարեղէն ու ստացուածք: Նոյն խոկ պարտք ալ ըրին: Բոլոր այդ զոհողութիւնները, սակայն ապարդիւն մնացին: 1439ին իր ընկերներէն Տոխճայնի մահով, ընկերութիւնը լուծուեցաւ, պահանջատէրները դատ բացին և Կիւթէմպէրկ այսպէս հալած-

ուած ձգեց փախաւ Սթրազպուրկէն և ապաւինեցաւ Մայանս:

Գործը շարունակուեցաւ Մայանսի մէջ: Հոս Կիւթէմպէրկ ծանօթացաւ Փաուստ անուն ոսկերիչի մը հետ: Սկսան միասին աշխատիլ և Փաուստն էր տառերու յարմար մետաղի գաղտնիքը լուծողը: Այս խառնուրդի զիւտով տպագրական արուեստը զրուեցաւ հաստատ հիմերու վրայ: Եւ մինչեւ այսօր տառերուն համար կը գործածուին ֆաուստի բաղադրութիւնը — կապար և ծարիր (Սնթիմուէն):

Գործը սկսաւ մեծ թափով յառաջ տարուիլ, բայց Կիւթէմպէրկի դժուարութիւնները անով չլրացան: Փաուստ շատ ազահ էր, ուստի ուղեց առանձին շահագործել մեծ վարպետին գիւտը: Հետեւաբար Կիւթէմպէրկին իրենց ունեցած պարտքը պատրուակ բռնելով աշխատեցաւ զայն զրկել իր գիւտին շահագործումէն զոյանալիք հարստութեանէն:

Փառաստի այս ապերախտութենէն
թշուառութեան մատնուելով Կիւթէմ-
պէրի ստիպուեցաւ հեռանալ Մայանսէն:
Իսկ Փառաստ իր փեսային, Բիէն Շէօ-
ֆէրի հետ շարունակեց գործը և շատ
հարստացաւ իր տպագիր գրքերը ձե-
ռագիրներու գնով ծախսելով: Բայց
շուտով ժանտախդ մը վրայ հասնելով
Փառաստ մեռաւ: Քիչ յետոյ Մայանս-
քաղաքը առնուելով աւարի տրուեցաւ:
Շէօֆէր սպաննուեցաւ այդ աղէտին պա-
հուն և գործաւորներն ալ սկսան ցրուիլ:
Շէօֆէրի որդին Ժան Շէօֆէր շա-
րունակեց իր հօր գործը, բայց իր հօր
և մեծ հօր պէս ապերախտ չդաճուեցաւ
ան: Կիւթէմպէրկի անունը և յիշա-
տակը պիտի կորսուէր եթէ այս աղնիւ-
երիտասարդը Մաքսիմիլիէն կայսեր ձօն-
ուած գրքի մը ճակատը չզետեղեր հե-
տեւեալը:

«Մայանսի մէջ է որ տպագ-
րութեան հրաշալի արուեստը հը-
նարուած է 1450ին հանժարեղն

Հէննէ Կիւթէմպէրկէ, ապա բարե-
լաւուած և տարածուած իր յաջորդ-
ներուն՝ Փառաստի և Շէօֆէրի շը-
նորհիւ:»

Կիւթէմպէրկ Փառաստէն բաժնուե-
լէն ետք թշուառ թափառեցաւ 10 տա-
րիներ, կ'սուի թէ 1465ին այնքան թըշ-
ուառ էր որ ուտելիք հաց չունէր:
Բայց իր կեանքին վերջին օրերուն Ա-
տորթ տը Նառօ դուքսը թոշակ մը յատ-
կացուց լանօր, և այսպէս նորէն ինք-
զինքը գտնելով իր վերջին օրերուն
կրկին նուիրուեցաւ իր հնարած արուես-
տին կատարելագործման, և 14 Փետր.
1468ին մեռաւ Մայանսի մէջ:

1810էն ի վեր Սթրազպարկ, Կիւ-
թէմպէրկ հրապարակի վրայ կանգնուած
է սպագրութեան հօր արօյրէ արձանը:
Արձանը կը ներկայացնէ զայն մամուլի
տակէն թերթ մը հանելու դիրքին մէջ,
Թերթին վրայ տպագրուած է եւ եղեւ
լոյս: Արձանը ունի աւազահողէ պատ-
ուանդան մը, որուն վրայ կան չորս հատ

հարժաքանդակներ, որոնք այլաբանական պատկերներով կը ներկայացնեն Տպագրութեան բարիքները Եւրոպայի, Ասիոյ, Աֆրիկէի եւ Ամերիկայի մէջ:

* *

Կիւթէմպէրէի մամուլին լոյսը տարածուեցաւ ամէն տեղ: Բոլոր քաղաքակիրթ ժողովուրդները սկսան իրարու հետ մրցիլ ամէն տեղ տպագրատուններ հաստատելով:

Տպագրութեան մեծ արժէքը գնահատող առաջին աշգերէն պէտք է հաշուել նաեւ հայերը:

Առաջին հայերէն զիւրքը տպագրուեցաւ 1512ին, Կիւթէմպէրէի մահէն միայն 44 տարի ետք, Վենետիկ, Մեղապարտ Յակոբի կողմէ, Մեղապարտ Յակոբին յաջորդեցին Աբգար Գալիւր և իր որդին Սուլթանչահ ու անոնց՝ Տէրզընացի Յովհաննէս Քահանայ և իր զաւակը Խաչատուր, որոնց կեանքն ու գործը կ'արժէ ներկայացնել պմէն հայուն:

Մեզի համար խիստ փափաքելի պիտի ըլլար օտար դէմքերէ առաջ յոյն խիկ «Սահակ-Մեսրոպ» Տպարանը ծանշցնէր հայ պատանիին զանազան տպարէզներու մէջ համբաւուած հայ նշանաւոր դէմքերը, տալով անոնց համառօտ կենսագրականը եւս, լրիւ կատարած ըլլալու համար իր պարտականութիւնը:

Կ'արժէ որ ամէն տունէ ներս մուտ գործէ «Պատանիին Գրադանք» ու ամէն որ թղթատէ այդ օգտաշատ գրքոյկներու հաւարածոն ուր բարոյականը գիտականին, պատմականը կրօնականին հետ կարծէք մրցումի են ելած:

«Պատանիին Գրադարան»-ի ընթերցումը իրական փայելք մը պիտի ըլլայ ամէնուն համար առ հասարակ, առանց տարիքի եւ սեռի խտրութեան:

Մեր ջերմագին շնորհաւորութիւնները «Սահակ-Մեսրոպ» Տպարանին իրենց այնքան գեղեցիկ մտածումին եւ ազգօգուտ գործին համար:

Յաջողութեան մաղթանքներով

Աղօթարար

Առաջն. Փոխանորդ եգիպտահայոց

ՄԱՄԱՐԻԷ Ծ. ՎՐԴ. ՍԻՐՈՒՆԵԱՆ

« ՊԱՏԱՆԻՒՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ »

1. Էսմիսու եւ Ապողոն
2. Աֆսիոնոֆ
3. Թեաւուր Զին
4. Պահոմ
5. Պանսուրա
6. Նդիա եւ ուրիշ Պասմուածներ
7. Միսաւ
8. Անետուած Կայծը
9. Սմայկ
10. Մարդիկ ինչո՞վ կ'ապրին
11. Օկիր
12. Թեաեոս եւ Լաբիւրիներու Վիշապը
13. Լինչի Արարաւի վերելքը
14. Եվրեւոյ ինչպէս կը փորձեն մազլցիլ
15. Հայաստան 2330 տարի առաջ
16. Եփսոս — իր կեանքը եւ գիւտերը
17. " " " "
18. Արեւանք դեպի հիւսիսային Ռեւեո
19. Պիգարո եւ Ինֆայի զանգները
20. Ուղեւորութիւններ Ափրիկէի մէջ
21. Հասան, ձնեղաւի եւ հողի կաշիկ
22. Վարդան Փիլիկ կամ Երազի մը Գիւնը
23. Վահապ
24. Սասման Ծաեր

ՊԱՏԱՆԻՒՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ, Երրորդ տարբ. հաստիներ
32 - 36, մամլոյ տակ են եւ կը հրատարակուին յաջոր-
դաբար: Փնտել Պրովանտներու եւ Յրուիչներու մօտ:
Հասք 1 Ե.Գ.

ՊԱՆՆԻԿ Բաժանորդագրութիւն 12 թիւը 10 Ե.Գ.
Արտասահման 12 թիւը 10 Յրանգ կամ 50 սկեռ

Հասցէ՝

“SAHAG - MESROB,” PRESS
25, Sharia Tewfik, Cairo - Egypt

003
35-62

16182